

Dilsora BOLTAYEVA,
 Buxoro davlat universiteti o'qituvchisi
 E-mail: daikonbnm@gmail.com
 Tel: (88) 855-1996

Buxoro Pedagogika instituti (PhD) S.Hamroyev taqrizi asosida

THEORETICAL-METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE FORMATION OF RADICALISM IN MEDIA SPACE

Annotation

This article provides information about radicalism in the Media space, discord on the internet. Also the reasons for the use of the media space of radical flows and their audience are revealed.

Key words: Internet, social network, Gabriel Weimann, audience, media space, Information, Communication

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ РАДИКАЛИЗМА В МЕДИАПРОСТРАНСТВЕ

Аннотация

В данной статье представлена информация о радикализме в медиапространстве, конфликтах в интернете. Также раскрыты причины использования медиапространства радикальными течениями и их аудитория.

Ключевые слова: Интернет, социальная сеть, Габриэль Вейманн, аудитория, медиапространство, информация, общение.

MEDIA MAKONDA RADIKALIZM SHAKLLANISHINING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

Annotatsiya

Mazkur maqolada Media makondagi radikalizm, internetdagi itxiloflar haqida ma'lumot berilgan. Shuningdek radikal oqimlarning media makon foydalanish sabablari va ularning auditoriyasi ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Internet, ijtimoiy tarmoq, Gabriel Veymann, auditoriya, media makon, axborot, muloqot

Kirish. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev shunday ta'kidlaydi: yosh avlod tarbiyasi haqida gapirganda, Abdurauf Fitrat bobomizning mana bu fikrlariga har birimiz, ayniqsa, endi hayotga kirib kelayotgan o'g'il-qizlarimiz amal qilishlarini juda-juda istardim. Mana, ulug' ajdodimiz shunday deb yozganlar: "Xalqning aniq maqsad sari harakat qilishi, davlatmand bo'lishi, baxtli bo'lib izzat-hurmat topishi, jahongir bo'lishi yoki zaif bo'lib, xorlikka tushishi, baxtsizlik yukini tortishi, e'tibordan qolib, o'zgalarga tobe va qul, asir bo'lishi ularning o'z ota-onalaridan bolalikda olgan tarbiyalariga bog'liq". Bugungi kunda yon-atrofimizda diniy ekstremizm, terrorizm, giyohvandlik, odam savdosi, noqonuniy migratsiya, "ommaviy madaniyat" degan turli balo-qazolarning xavfi tobora kuchayib borayotganini hisobga oladigan bo'lsak, bu so'zlarning chuqur ma'nosi va ahamiyati ma'lum bo'ladi. Haqiqatan ham hozirgi vaqtda yoshlar tarbiyasi biz uchun o'z dolzarbligi va ahamiyatini hech qachon yo'qotmaydigan masala bo'lib qolmoqda.

Bugungi tez o'zgarayotgan dunyo insoniyat oldida, yoshlar oldida yangi-yangi, buyuk imkoniyatlar ochmoqda. Shu bilan birga, ularni ilgari ko'rilmagan turli yovuz xavf-xatarlarga ham duchor qilmoqda. G'arazli kuchlar sodda, g'o'r yoshlarni o'z ota-onasiga, o'z yurtiga qarshi qayrab, ularning hayotiga umriga zomin bo'lmoqda [1].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Hozirgi vaqtda turli xil terrorchi guruhlar va terrorchi guruhlarining har bir a'zosi YouTube, Facebook, Twitter, Telegram kabi ijtimoiy tarmoqlardan foydalanadi. Terrorchi guruhlar quyidagi maqsadlarda ijtimoiy tarmoqlardan foydalanadi:

- ijtimoiy tarmoqlar orqali o'zlarining maqsadlarini yanada kengaytirish;
- ijtimoiy tarmoqlar orqali yangi a'zolari jalb qilish;
- ijtimoiy tarmoqlar orqali o'qimishli va ziyoli insonlarni to'plash;
- ijtimoiy tarmoqlar orqali xabarlarini tezroq dunyo ommasiga yetkazish.

Tadqiqot metodologiyasi. Dunyoda terrorizmga qarshi kurashadigan hukumatlar va agentliklar sa'y-harakatlari natijasida terrorchi tashkilotlarning ijtimoiy tarmoqlardagi faoliyatini to'xtatishga harakat qilinayapti. Terrorchi guruhlarining ijtimoiy tarmoqlardan keng ko'lamda foydalanishi quyidagi elementlarga bog'liq:

- birinchidan ijtimoiy tarmoqlar arzon bo'lgani sababli;
- ikkinchidan ijtimoiy tarmoqlardan ko'p insonlarning kirish imkoniyatlari qulay bo'lganligi sababli. Bu guruhlar o'zlarining g'oyalari to'g'ri qilib ko'rsatish orqali tinglovchilarni jalb qilib, insonlarga ta'sir ko'rsatishga harakat qiladilar.

Tadqiqotchilarning fikriga ko'ra: "Insonlar agar bu guruhlarining ijtimoiy tarmoqdagi sahifalariga ozgina vaqtini sarflasa, ikkiyuzlamachi va zulmkorlik g'oyalari aks etgan fikrlarni haqiqiy insondan eshitganday inson o'zini his qiladi". Terrorchi guruhlaridan biri bo'lgan Al-Qoida ijtimoiy tarmoqlardan ko'p va keng ko'lamda foydalanadi. Terrorchi guruhlarining deyarli barchasi ijtimoiy tarmoqlarda mavjud. Al-Qoida tashkiloti birinchi bo'lib internetdan foydalangan. Terrorchi guruhlarining boshliqlari internetga doimiy ravishda video va audio xabarlarini joylashtirib kelyapti. ISHID jangarilari insonni boshidan judo qilingan videolarni internetdagi sahifalariga joylab, shu tariqa oddiy insonlarni internetdan qo'rqitishga asoslangan usulni o'ylab topgan [1].

Tahlil va natijalar. Islom tarixi va madaniyati G'arbdagi mahalliy terrorchilar ham o'zlarining g'oyalari tarqatish uchun ijtimoiy media va texnologiyalardan foydalanadilar. Terroristik tashkilotlar o'z maqsadlariga erishish va o'z xabarlarini tarqatish uchun demokratik mamlakatlarning ochiq ommaviy axborot vositalariga tayanadilar. Media tashkiloti terrorchilik tashkilotlari maqsadlarini qo'llab-quvvatlamasligi mumkin, ammo ular hozirgi voqealar va muammolar haqida xabar beradi. Raqobatli ommaviy axborot vositalari muhitida, terror xuruji sodir bo'lganida, ommaviy axborot vositalari ushbu voqeani yoritib berishga shoshilishadi. Bunda ommaviy axborot vositalari terrorchilik tashkilotlari haqidagi xabarlarini tarqatishda yordam beradi. Terror guruhlari va ommaviy axborot vositalari o'rtasidagi munosabatlarning yorqin misollaridan biri Usoda ben Ladenning audio va video yozuvlarini tarqatishi edi. Ushbu lentalar to'g'ridan-to'g'ri arab telekompaniyalariga, jumladan Al-Jazira kanallariga yuborildi[3]. Xayfa universitetidan Gabriel Veymann tomonidan o'tkazilgan tadqiqotda Veymanning aytishicha, Internetda uyushgan terrorchilik harakatlarining qariyb 90 foizi ijtimoiy tarmoqlar orqali amalga oshiriladi.

Veymanning soʻzlariga koʻra, terror guruhlari oʻz xabarlarini tarqatish, aʼzolarni yollash va razvedka toʻplash uchun Twitter, Facebook, YouTube va Internet forumlar kabi ijtimoiy media platformalaridan foydalanadilar. Terror guruhlari ijtimoiy mediaga murojaat qilmoqdalar, chunki ijtimoiy media vositalari arzon va qulaydir, xabarlarini tez, keng tarqatilishini osonlashtiradi va asosiy ommaviy axborot vositalarining filtsiz yoki tanlab olinmasdan tinglovchilar bilan bemalol muloqot qilishga imkon beradi. Shuningdek, ijtimoiy media platformalari terror guruhlariga oʻz tarmoqlari bilan aloqada boʻlishga imkon beradi. Oldin terror guruhlari vositachilar orqali xabarlarini tarqatishgan boʻlsa, ijtimoiy media platformalari terror guruhlariga toʻgʻridan toʻgʻri moʻljallangan auditoriyaga xabarlarini yuborishga va real vaqtda oʻz auditoriyasi bilan suhbatlashishga imkon beradi [4]. Al-Qoida ijtimoiy tarmoqlardan eng koʻp foydalanadigan terror guruhlaridan biri sifatida qayd etilgan. Rand korporatsiyasining katta maslahatchisi Brayan Jenkins Al-Qoidaning Internetdan birinchi foydalanishi haqida shunday deydi: “Deyarli barcha terrorchilik tashkilotlarida veb-saytlar mavjud boʻlsa-da, Al-Qoida birinchi boʻlib Internetdan toʻliq foydalanadi. Bu Al-Qoidaning oʻziga xos xususiyatlarini aks ettiradi. U oʻzini global harakat deb biladi. Uning rahbarlari kommunikatsiyalarni kurashning 90 foizi deb bilishadi”. “Texnologiya asrida jinoyatchilik va terrorizmga qarshi kurash” kitobining muallifi Rob Ueynvurtning soʻzlariga koʻra, ISHID oʻz xabarini tarqatish uchun ular yuzdan ortiq saytlardan foydalangan. Bu terrorchi guruhlar tomonidan ijtimoiy ommaviy axborot vositalaridan qanchalik keng foydalanilayotganligini koʻrsatadi. Edgar Jones oʻzining “Efir orqali terrorizmni qabul qilish: yollash va radikalizatsiya” nomli maqolasida Ishid yangi aʼzolarni yollash va ularning xabarlarini ommaga yetkazish uchun hujjatli filmlardan va hatto oʻzlarining Dabiq jurnalidan foydalandi.

Axborot asri deb atalayotgan hozirgi zamonada maʼlumot olish va axborot almashishning qulay vositasi internetdir. Biroq bu tarmoqda hamma narsa aralash-quralash oq bilan qora, ezgulik bilan yovuzlik. Maʼlumot tarqatish, biznes va reklama uchun katta maydonga aylangan global tarmoqni nazorat qilishning imkoni yoʻq. Shuning uchun ham “oʻrgimchak toʻri”da buzgʻunchi gʻoyalar targʻiboti va terrorga chaqiriqlar juda koʻp uchraydi. Buzgʻunchi firqalar tomonidan amalga oshirilayotgan xunrezliklar ommaviy axborot vositalari, ayniqsa, internet orqali koʻp namoyish etilmoqda. Jangarilar oʻzlarining qabih maqsadi yoʻlida internetdan ustalik bilan foydalanmoqda [5]. Mobil messenjerlar orqali video, rasm, audio, klip, matnli xabar almashish imkoniyati mavjud. Ijtimoiy media platformalarida Satanistlar, Aum Senriku sektasi, Soxta Salafiyalar, Al-Muhojiron, Al-Qoida, ISHID kabi radikal gʻoya tarafdorlarining keskin ruhdagi, insonni junbushga keltiradigan fikr hamda nutqlari mavjud. Aum Senriku sektasi yangi aʼzolarni jalb qilish, asosiy aʼzolariga ezoterik taʼlimotlarni berish uchun internetdan fodalangan. Satanizm messenjerlarning har xil turida mavjud. Bu harakat insonni qurbonlikka keltirish, giyohvandlik, hokimiyatga nisbatan isyonkorlik, dinlarning mavjudligini tan olmaslik kabi radikal gʻoyalarni messenjerlar orqali targʻib qilib kelmoqda. Soxta Salafiyalar jihod, hijrat, dorul-kufr gʻoyalari, ISHID jihod va virtual xalifalik, Al-Muhojiron jihod, xalifalik kabi radikal gʻoyalarni keng targʻib qilib jamiyat orasida fitnani avj oldirgan. Bunday gʻoyalarga qarshi kurashishda turli bosqichlar tizimi ishlab chiqilgan.

Rivojlanayotgan aloqa texnologiyalari va mobil messenjerlarda ekstremistlarning radikallashuvi tobora muhim rol oʻynamoqda. Diskurs soʻzi nutq, lingvistik faoliyat jarayoni, gapirish uslubini anglatadi [6]. Online ekstremizmning diskurs turlariga quyidagi asosiy turlar koʻrsatilgan. Propaganda, yaʼni targʻibot videolari. Bunday videolar islom niqobi ostidagi ekstremistlarning asosiy qismi va oʻng-ekstremistik targʻibotchilar tomonidan tarqatiladi. Ular ayniqsa yoshlarga murojaat qiladi. Ekstremistik guruhlar propaganda targʻibotlarini (Instagram hikoyalari orqali), shuningdek videolarni Telegram va YouTube orqali tarqatadi. “Soxta yangiliklar” atamasi ataylab internetga siyosiy dezinformatsiya va soxta hisobotlarni maqsadli ravishda tarqatish. Soxta yangiliklar internetda juda tez tarqaladi. Koʻp sonli odamlarga tez yetib boradi. Bu siyosiy fikr orqali maqsadli manipulyatsiya oʻtkazish uchun ishlatiladi. Soxta yangiliklar “ijtimoiy botlar” va “soxta ijtimoiy tarmoq profillaridan” tarqatiladi. “Hate Speech”lar kommunikativ hujumlarni anglatadi. Baʼzi ijtimoiy guruh aʼzolari tomonidan irqchi, islomofobik, antisemitizm, nafratlanadigan, insonni junbushga keltiradigan xabarlar tarqatilishini anglatadi [7]. Veb-saytlar orqali terrorchilar uch xil auditoriyani qamrab oladi.

1) Joriy va potensial tarafdorlari. Terroristlarning veb-saytlari sotuvga qoʻyiladigan narsalarni jumladan, futbol kalar, nishonlar, bayroqlar, videofilmlar va audiokassetalarni taklif etadi. Bu sotiladigan buyumlarda ularning gʻoya va maqsadlari aks etgan boʻladi. Koʻpincha, tashkilot oʻz maqsadiga erishish uchun mahalliy tarafdorlari saytida mahalliy tilda faoliyat yuritadi. Bu saytlarda tashkilotning faoliyati, uning ittifoqchilari, raqobatchilari va uning ichki siyosati haqida batafsil maʼlumot berishadi.

2) Xalqaro jamoatchilik fikri. Bunda mahalliy tildan boshqa tillarda faoliyat yuritishadi. Koʻpgina saytlar bir nechta versiyalarni taklif qiladi. Masalan, ETA sayti kastiliya, nemis, fransuz, italyan va boshqa tillarda maʼlumotlarni taqdim etadi. MRTA sayti ingliz va ispan tillaridan tashqari yapon va italyan tillarini ham taklif qiladi. IMU sayti arab, ingliz va rus tillaridan foydalanadi. Xalqaro auditoriyalar uchun saytlar va tashkilot haqida asosiy maʼlumotlarni taqdim etadi. Koʻpgina saytlarning mazmuniga qaraganda, chet ellik jurnalistlarni jalb qilishga qaratilgan mavzularni oʻz ichiga oladi.

3) Qarshi turuvchi jamoatchiligi. Terrorchilarga qarshi boʻlgan davlatlarga qaratilgan saytlar hisoblanadi. Saytlar muxolifatning xatti-harakatlari va sabablari toʻgʻrisida aybdorlik tuygʻusini uygʻotish orqali dushmani ruhini tushirish uchun harakat qilayotganga oʻxshaydi. Bu jarayonda ular, shuningdek, dushmanlarining davlatlarida jamoatchilik muhokamasini ragʻbatlantirishga intiladi. Ular jamoatchilik fikrini oʻzgartirish va boshqaruv rejimini jamoatchilik tomonidan qoʻllab-quvvatlashni susaytirishni xohlaydi [8]. Internet koʻp jihatdan terrorchi tashkilotlar faoliyati uchun ideal maydon hisoblanadi. Uning qulayliklarini quyidagida koʻrish mumkin:

- qulay foydalanish;
- senzura yoki boshqa turdagi davlat nazorati shakllari kam yoki umuman yoʻq;
- butun dunyoga tarqalishi mumkin boʻlgan katta auditoriya;
- muloqotning anonimligi;
- tezkor axborot oqimi;
- arzon veb-saytni ishlab chiqish va saqlash;
- multimedia muhiti (matn, grafik, audio va videolarni birlashtirish qobiliyati va foydalanuvchilarga filmlar, qoʻshiqlar, kitoblar, plakatlari va boshqalarni yuklab olishlariga ruxsat berish) [9].

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, internetdan maʼlumot olish oson va qulayligi bilan ajralib turadi. Shuningdek Oʻzbekiston respublikasining “Axborot olish kafolatlari va erkinligi” toʻgʻrisidagi qonuni, “Axborotlashtirish toʻgʻrisida” gi qonuni, Jinoyat va Maʼmuriy javobgarlik toʻgʻrisidagi kodekslarida axborot erkinligini taʼminlash, qonunga xilof ravishda ijtimoiy ongga axborot vositasida ruhiy bosim oʻtkazishga, davlat siri boʻlgan maʼlumotlarni oshkor etish, qonunga xilof ravishda millatlararo va dinlararo totuvlikni buzishga qaratilgan, urush va zoʻravonlik hamda terrorizmni, milliy, irqiy, diniy adovatni uygʻotishni niyat qilgan, separatizm va aqidaparastlik gʻoyalari bilan yoʻgʻirilgan gʻoyalarni tarqatish qonun boʻyicha maʼlum

javobgarlikka tortish belgilanganligi ta'kidlangan. Konstitutsiya va qonunlar har bir fuqaro uchun mo'tabar va muqaddas deb hisoblanishi kerak. Qonun faqatgina siyosatning ifodasi bo'lmasdan insonni tarbiyalaydigan beqiyos ma'naviy kuchlardan biri bo'lib hisoblanadi. Qonunga og'ishmay itoat qilgan jamiyatda demokratiya mustahkam va barqaror bo'ladi.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh. Qonun ustuvorligi va Inson manfaatlarini ta'minlash - yurt taraqqiyoti va xalq faravonligining garovi. – Toshkent: O'zbekiston, 2017. – B. 24.
2. "Fighting Crime and Terrorism in the Age of Technology".The Brown Journal of World Affairs. 2018-07-30.
3. Khan, I. (2013). A Human Rights Agenda for Global Security. In CAHILL K. (Ed), History and Hope:The International Humanitarian Reader (pp.112-122). Fordham University Press.
4. "Terrorist groups recruiting through social media".CBC News. Retrieved April 5, 2012.
5. Muhammad A.Y. Internetdagi tahdidlardan himoya. – Toshkent: "Movarounnahr", 2016. – B. 290.
6. https://uz.info-4all.ru.Diskursiya_nima?.08/15/2017.
7. By Julian Ernst. Online extremism. – Germany: German Federal Criminal Police Office (Bundes-kriminalamt): Terrorism/Extremism Research Unit, 2018. – P.13.
8. Weimann G. How Modern Terrorism Uses the Internet. – Washington: United States Institute of Peace, 2014. – P.5
9. Weimann G. How Modern Terrorism Uses the Internet. – Washington: United States Institute of Peace, 2004. – P.7.